

Лисенко І.В.
*Асистент кафедри фінансів
Чернігівського державного технологічного університету
м. Чернігів, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ СИНЕРГЕТИЧНОГО ЕФЕКТУ В КЛАСТЕРАХ

В період стрімких ринкових перетворень перед Україною постає питання ефективного соціально-економічного розвитку її регіонів. Проте, на сьогодні існує ряд перепон як політичного, так і соціально-економічного характеру, які не дозволяють в повній мірі досягати ефективного розвитку регіонів. Світова практика, а також численні дослідження свідчать про те, що конкурентоспроможні регіони залучають більше інвестицій і таким чином створюють всі умови для подальшого свого розвитку. Конкурентоспроможність регіону визначається рівнем розвитку промисловості, ресурсним потенціалом, інфраструктурним забезпеченням, людським потенціалом, інноваційним розвитком та рівнем освіти.

Слід зазначити, що конкурентоспроможність регіону залежить від рівня кластеризаційних процесів. Кластери створюють умови для конкурентного успіху їх учасників у визначених галузях і в регіоні зокрема. Необхідність створення кластерів визначається зростаючими проблемами інтенсифікації суспільного виробництва, його інноваційним розвитком, за умов економії ресурсів.

Кластер – це новий ефективний спосіб і система взаємодії, постійного ділового спілкування територіально і економічно споріднених учасників виробничого процесу заради отримання кожним із них сукупного синергетичного комерційного результату [6, с. 1]. Кластер – це складна соціально-економічна система, що має властивості аналогічні іншим великим системам, для яких притаманні синергетичний ефект та ефект емерджентності.

Відмінною особливістю кластера від інших територіальних об'єднань є виникнення синергетичного ефекту із сукупного зв'язку відношень, які виходять за межі можливостей кожної окремої компанії.

Термін «синергетика» у перекладі з грецької означає «спільна дія». Вперше це поняття було запропоновано професором Штутгартського університету, директором Інституту теоретичної фізики і синергетики Германом Хакеном. В своїй праці «Синергетика. Ієрархії неустойчивостей в самоорганізуючихся системах и устройствах» він стверджує, що синергетика займається вивченням систем, що складаються з великої (надвеликої) кількості елементів, компонент або підсистем, які взаємодіють між собою складним чином [7, с. 19].

Проте одним з перших хто, визначив синергізм як економічну категорію був американський економіст і математик Ігор Ансофф у своїй праці «Корпоративна стратегія». Слід зазначити, що у своїй концепції синергізму І. Ансофф зробив акцент на ролі його економічної бази, потенціалі не тільки матеріальних, але й нематеріальних активів та їх тісному зв'язку зі здатностями компанії [1, с. 36].

Іншу думку відносно визначення синергізму висловив професор Університету Хітотсубаші (Японія) Хіроюкі Ітамі у праці «Мобілізація невидимих активів». Він розглядає синергізм як процес підвищення ефективності використання ресурсів двох типів – фізичних (матеріальних) та невидимих (нематеріальних). Виникнення синергетичного ефекту зумовлює ефективне використання нематеріальних активів фірми, таких як торгова марка, ділова репутація тощо [8, с. 87].

Синергетичний ефект проявляється у появі стратегічних переваг при об'єднанні підприємств у межах кластеру, оскільки це сприяє підвищенню ефективності та зниженню витрат. При цьому ефект від спільної діяльності вищий за суму індивідуальних зусиль [5, с. 80-81]. Ефект синергії досягається спільними зусиллями всіх учасників кластерного утворення, який виявляється у посиленні кінцевого результату – створенням конкурентоспроможної

продукції, зростанням «колективної ефективності». Синергетичний ефект – збільшення показників ефективності діяльності підприємств регіону в результаті об'єднання, інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему, де ефект від взаємодії учасників кластера перевищує суму ефектів діяльності кожного з них окремо. Наприклад, підприємства – учасники кластера можуть об'єднатися довкола спільних постачальників і економити завдяки ефекту масштабу на закупівлі сировини і матеріалів. Тобто отримання синергетичного ефекту забезпечує підприємствам у кластері досягнення значно вищих економічних результатів, ніж у разі їх розрізненої діяльності. Важливу роль при цьому відіграють вільний обмін досвідом і знаннями, зниження транзакційних витрат, перерозподіл ризиків між учасниками тощо. На рис.1 приведена схема формування синергетичного ефекту кластерного утворення.

Рис.1 Схема формування синергетичного ефекту взаємодії учасників кластера

Особливостями виникнення синергетичного ефекту в кластерах є те, що він досягається за рахунок акумуляції ресурсів всіх учасників кластерного утворення, при цьому мають враховуватися економічні інтереси всіх його учасників, а також нарощуватись та більш раціонально використовуватись їх потенціал. В результаті відбувається оптимізація міжгалузевих зв'язків, скорочуються витрати і підвищується конкурентоспроможність продукції, а підприємства виходять на нові ринки. Крім того, в результаті формування кластерних утворень передбачається отримання більшого прибутку у складі об'єднання порівняно з результатами самостійного функціонування підприємств. Синергетичний ефект в кластері може бути отриманий не сам по собі, а лише за умов ефективного управління, спрямованого на координацію дій

учасників кластера. Основою синергетичного ефекту в кластерному утворенні є оптимальне співвідношення всіх його елементів, ефективності та якості їх взаємодії між собою. Наявність в кластері мережевого ефекту, конкуренції, динамічності його структури, а також взаємодія принципів незалежності та взаємодоповнення посилює дію синергетичного ефекту. Крім того, виділяють два типи синергетичного ефекту в кластерному утворенні – зовнішній, який полягає у появі нових робочих місць в кластері, розширення доступу до інформації, рівні заробітної плати та внутрішній, коли за рахунок взаємодії всіх учасників отримується додатковий соціально-економічний ефект підприємствами кластера через зниження витрат, підвищення рівня інноваційно-інвестиційного розвитку, продуктивності праці.

Синергетичний ефект характеризується зростанням ефективності діяльності в результаті інтеграції окремих частин в єдину систему за рахунок системного ефекту (емерджентності), дія якого направлена на якісну зміну всієї системи, а також структури і механізмів взаємодії її елементів [2, с. 66]. Ефект емерджентності – це нові властивості системи, які не притаманні окремо взятим учасникам кластеру, мова йде не про використання ефектів масштабу, а про нові можливості конкурентоспроможності, що базуються на ефективній взаємодії учасників кластерного утворення [4, с. 43]. Як зазначає в своїй праці [3, с. 124] Вороніна Л.А., кластеру притаманний стан емерджентності, оскільки, по-перше, необхідною умовою для прояву емерджентності є множинність елементів у системі, а кластер – це сукупність підприємств різних організаційно-правових форм, форм власності, по-друге, необхідна множинність відносин, а в кластері підприємства об'єднані трансакційними зв'язками. Третьою умовою є наявність синтезуючої динаміки, тобто наявності такої зміни в системі, коли інтегруються елементи, утворюючи при цьому нові відносини, а учасники кластера об'єднуються для забезпечення підвищення ефективності та конкурентоспроможності, як кожного учасника кластеру, так і системи в цілому.

Отже, провівши аналіз процесів, що відбуваються у кластерних утвореннях, можна зробити висновок, що синергетичний ефект обумовлений тим, що в межах кластера зв'язки між його учасниками упорядковуються і розвиваються, стають більш тісними і продуктивними. В результаті цього полегшується обмін ресурсами, їх використання, що в свою чергу сприяє підвищенню ефективності їх використання. Синергетичний ефект кластерного утворення виявляється як в межах кластера, так і поза кластером, що сприяє нарощуванню сукупного виробничого потенціалу регіону, підвищенню його конкурентоспроможності. Крім того, всередині кластера прискорюється обмін інформацією, що дозволяє учасникам кластера швидко та адекватно реагувати на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, приймати більш зважені та ефективні рішення. Взаємозв'язок учасників кластера у виробничій, збутовій, фінансовій, науково-технічній сфері дає можливість реалізовувати спільні проекти, сприяють виходу продукції на нові ринки. Синергетичний ефект кластерного утворення сприяє підвищенню ефективності використання ресурсів, збільшенню здатності до формування, використання та розвитку інновацій, зростанню конкурентоспроможності;

Література

1. Ансофф И. Синергизм и деловые способности компании // Кемпбелл Э., Саммерс Лачс К. Стратегический синергизм, 2-е изд. СПб.: Питер, 2004.- 416 с.
2. Бычкова Г. М. Обоснование применения синергетического подхода к оценке эффективности функционирования кластера / Г. М. Бычкова // Известия ИГЭА. – 2008. – № 6 (62). – С. 66-68.
3. Воронина Л.А. Научно-инновационные сети в России: опыт, проблемы, перспективы: Монография. Воронина Л.А., Ратнер С.В. Издательство Инфра-М. 2012. – 254 с.
4. Ільчук В.П. Кластеризація як фактор підвищення конкурентоспроможності економіки регіону / Ільчук В.П., Лисенко І.В. // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Збірник. – Чернігів: ЧДТУ, 2009. – № 38, С. 37-44.
5. Савченко В.Ф. Стратегічні напрямки економічного розвитку Чернігівської області на сучасному етапі: Монографія. – Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2007.- 378 с.
6. Соколенко С.І. Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону / С. І. Соколенко // Матеріали круглого столу [Формування та розвиток регіональних кластерів як один із інструментів підвищення конкурентоспроможності регіону], (Полтава, 11 липня 2008 р.).
7. Хакен Г. Синергетика. Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах / Г. Хакен. – М. : Мир, 1985. – 424 с.
8. Itami Hiroyuki with Roehl Thomas H., Mobilizing Invisible Assets, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1987.